

Stanovanje kao pokazatelj socijalne segregacije u zagrebačkom prostoru*

Dušica Seferagić

I. OBUHVAT ISTRAŽIVANJA

Tokom 1972/73. godine započeto je, a 1975. završeno istraživanje na temu individualne stambene izgradnje u Zagrebu. Između ostalih korištena je i metoda ankete na 1% uzorku stanovnika dviju gradskih zona.

Zona I: Dragonožec, Horvati, Brezovica, Kozari Bok, Staro Špansko, Donje Vrapče, Južna Dubrava, Savica, I. Hrvatska, Kalinovica, Savski Gaj, Laščina i Sjeverna Dubrava.

Zona II: Cvjetno Naselje, Šalata, Pantovčak, Bukovac i Tuškanac.

Nakon analize i usporedbe podataka o nezavisnim varijablama u svakoj zoni pojedinačno, dobiveno je ovakvo grupiranje u dvije zone koje smo nazvali: Zona I, ili »obično-siromašna« zona, i zona II — ili »elitna« zona. Uzorak je iznosio 922 domaćinstva. Prema popisu stanovništva i stanova 1971. g. u Zagrebu je bilo oko 93.300 što stanova, što kuća u individualnom vlasništvu, pa naš uzorak obuhvaća 1% individualnih vlasnika uopće, a također u svakoj zoni posebno.

II. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Provjeravanje hipoteze o socijalnoj segregaciji u prostoru ne problematizira postojanje socijalne segregacije u društvu. Uzimajući nejednakost ljudskih grupa u »općem društvenom položaju« i »ukupnoj životnoj situaciji« (Vrcan) kao sociološku činjenicu, pitamo se da li se ta nejednakost pojavljuje i u prostoru, konkretnije u sferi stanovanja? Prostornu segregaciju doživljavamo dakle kao *dio* opće segregacije u društvu i smatramo je *posljedicom* bazičnih društvenih odnosa koji proizvode nejednakost. Nejednakost u sferi stanovanja ima znatan utjecaj na život ljudi i njihovo mjesto u društvu. No

* Ovaj prilog predstavlja djelomično nadopunjeno podpoglavlje iz studija *Ekonomski i društveni aspekti individualne stambene izgradnje na području Zagreba*, koja je izrađena u Centru za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.

taj je utjecaj povratan, a ne izvoran, pa se intervencijom u prostoru ljudski život može učiniti kvalitetnijim, ali se ne mogu uništiti uzroci koji proizvode društvenu nejednakost.

Smatramo znanstveno nedokazanom i problematičnom tezu da je *dobro* miješati društvene klase i slojeve u prostoru kako bi se doprinijelo desegregaciji. Neka od naših istraživanja pokazuju da bi se ljudi s nižim dohocima i zanimanjima osjećali kao »crne ovce« među bolje stojećima.** Druga istraživanja (kao na primjer ovo) pokazuju da ljudi nemaju ništa protiv mješanih susjedstava. Tu tezu svakako treba ozbiljnije provjeriti. Također nije dokazana pretpostavka da iz miješanja ljudi u prostoru slijedi njihov socijalni kontakt, posebno u uvjetima kada stambene zone nisu cjelovite životne zone. Da li ljudi više vole da žive sa sebi sličnima ili s ljudima drugačijih zanimanja i životnih stilova — treba prepustiti njima samima. Ono za što se treba boriti jeste dokidanje društvenih nejednakosti među različitim zanimanjima, dokidanje slojeva i klasa, čime se ukida izvor segregacije u najrazličitijim oblicima, a napose segregacije u prostoru.

Našim istraživanjem, dakle, ne provjeravamo da li postoje siromašni pojedinci koji žive u straćarama i bogati pojedinci koji žive u vilama, već da li se ti pojedinci sličnih društvenih karakteristika okupljaju i da li se razdvajaju od sebi različitih grupa, od kojih jedni žive u povlaštenim, a drugi u deprivilegiranim uvjetima. Zanima nas dakle postoje li elitne i siromašne zone?

»Tvrđi« pokazatelji bili bi podaci o ispitanicima (socijalno porijeklo, zanimanje, dohodak), podaci o kući (kvalitet i gustoća obitavanja, infrastruktura), te podaci o zoni kao cjelini (tehnički i društveni standard, prirodna okolina).

Početna hipoteza — da socijalna segregacija u prostoru na zagrebačkom području postoji, značila bi u stvari da postoje zone radnika, seljaka i nižih službenika koji žive u lošijim kućama i insuficijentnim infrastrukturnim društvenim uvjetima, kao i zone službenika i obrtnika koji žive u kvalitetnijim kućama i bolje opremljenim naseljima kao cjelinama.

»Mekši« pokazatelji bili bi podaci o uvjetima stjecanja kuće, o problemima graditelja, dokle novčanim, vremenskim, institucionalnim, kao i podaci o stavovima, planovima i aspiracijama stanovnika. Sukladno prethodnom, deprivilegiraniji bi slojevi imali više problema i poteškoća oko gradnje, pa prema tome i više nezadovoljstva oko problema stanovanja, s više stvarnih potreba negoli želja i aspiracija.

Ekološki je ta podjela očita. Oblikovni je kriterij bio naš vodič za razlikovanje po socijalnom kriteriju. Prostim je oku već vidljiva razlika između malih, neopremljenih keća, uz blatnjave putove, u rubnim područjima grada ili starim gradskim jezgrama, i velikih vila okruženih gustim vrtovima i visokim ogradama, s garažama koje su često veće od stambenih prostora većine »običnih« građana, sa zaključanim kapijama, alarmnim zvoncima i raznim »upozorenjima«.

Između ova dva ekstrema postoji velik broj »običnih« ili »srednjestojećih« naselja u kojima je stanovništvo miješano i gdje su stvarne društvene razlike manje, a kvalitet života osrednji.

** Istraživanje koje je vršio Urbanistički zavod grada Zagreba o kolektivnom stanovanju u južnoj Trešnjevci pokazuje da stanovnicima smetaju susjedi koji žive drugom kulturom i drugačijim dnevnim ritmovima. Uzrok tome je u prvom redu pretjerana gustoća stanovanja.

Ukoliko navedeni pokazatelji čine »klaster«, možemo govoriti o socijalnoj segregaciji u prostoru.

Anketom mjesnih zajednica dobiveni su podaci o tehničkom i društvenom standardu naših zona. Ti podaci pokazuju da su sve zone insuficijentne u institucionalnoj opremljenosti, dok postoje razlike u tehničkom standardu »elitnih« i ostalih zona. »Elitne« su zone kompletno opremljene, ili im nedostaje najviše po jedan element, a kvalitet opreme im je također bolji. Najzakinutije su zone: Kozari Bok i Savica te Staro Špansko i Donje Vrapče, uz tri sela: Dragonožec, Horvate i Brezovicu.

Tome možemo dodati podatak da oko 80% stanovnika svih »elitnih« zona smatra svoje naselje dijelom grada, dok se kod ostalih zona toliki postotak može naći jedino u I. Hrvatskoj i Kalinovici. Da li se jedno naselje smatra dijelom grada ili ne, ne ovisi toliko o prostornoj udaljenosti od centra koliko o povezanosti, opremljenosti, osjećaju da se »grad brine za njih«.

Tko su stanovnici ispitivanih zona?

Autohtonih Zagrepčana ima najviše u Starom Španskom — 56,3%, Pantovčaku — 39,5% i Savici — 28,9%. To što preko 50% stanovnika triju sela smatraju sebe autohtonim Zagrepčanima, radije bismo uzeli kao podatak o seoskom porijeklu. Stanovnika koji su u Zagrebu preko 30 godina ima najviše upravo u »elitnim« zonama: 46,7% u Cvjetnom naselju, 50% na Šalati, 34% na Bukovcu, te 48,9% na Kalinovici i 38,8% u I. Hrvatskoj. U ostalim zonama stanovništvo je »skorašnje«, naročito u Kozari Boku i Donjem Vrapču. U svim zonama od pridošlica najviše ih je iz sela.

U »elitnim« zonama je više onih iz većih gradova nego što ih ima u drugim zonama. Porijeklo pretežnog dijela ispitanika je većinom zemljoradničko. S obzirom na socijalno porijeklo, podjela na dvije zone nalazi svoje opravdanje. Stanovnici »elitnih« zona u najvećem su postotku službeničkog porijekla, na Bukovcu službeničkog i obrtničkog. Zanimanje samih ispitanika dat će nam najvažnije podatke (tabela 1).

Već na prvi pogled je vidljivo da se u »elitnim« zonama grupiraju uglavnom oni stanovnici koji imaju VSS i SSS te obrtnici, dok u svim ostalim zonama prevladavaju radnici. U selima i u Kozari Boku ima više NKV radnika, dok u drugim zonama ima više VKV radnika. U Južnoj Dubravi je zantan broj službenika srednje stručne spreme (18,8%), dok je na Kalinovici i Lašćini socijalna struktura dosta ujednačena. To su te »obične« miješane zone.

U »elitnim« je zonama interesantno pogledati odnos očeva — službenika i ispitanika — službenika.

U Cvjetnom naselju je taj odnos: 44,4% očevi — službenici
71,1% sinovi — službenici

— na Šalati: 52,3% očevi službenici
63,6% sinovi službenici;
— na Pantovčaku: 50% očevi službenici
54,6% sinovi službenici;
— na Tuškancu: 37,5% očevi službenici
75,0% sinovi službenici.

Ispitanice su uglavnom domaćice: 39,7% u cijelom uzorku, te zemljoradnice — 14,5%, i SSS — 11,6%.

Zemljoradnica ima najviše u selima, a onih sa SSS i VSS ima u »elitnim« zonama.

Tabela 1

Zanimanje odnosno stručna sprema ispitanika prema zonama stanovanja

Zone	Bez odgovora	Zemljoradnici	NKV, PKV	KV	VKV	Obrtnici	Niži službenici	SSS	VSS	Vojna lica
Cvjetno Naselje	11,1	0	2,2	4,4	8,9	2,2	0	22,2	48,9	0
Šalata	11,4	0	0	6,8	4,5	13,6	0	15,9	47,7	0
Pantovčak	19,8	1,2	0	5,8	11,6	5,8	2,3	22,1	30,2	1,2
Bukovac	16	0	0	8	20	20	0	12	20	4
Tuškanac	7,5	2,5	0	0	5	10	15	22,5	37,5	0
Dragončec	3,3	63,3	13,3	10	6,7	3,3	0	0	0	0
Horvati	23,3	16,7	26,7	23,3	10	0	0	0	0	0
Brezovica	12,5	5	30	30	12,5	5	0	0	0	2,5
Kozari Bok	3,4	0	36	42,7	14,6	1,1	0	1,1	1,1	0
Staro Špansko	8,3	18,8	8,3	37,5	16,7	8,3	2,1	0	0	0
Donje Vrapče	17,4	4,3	13	28,3	19,6	8,7	2,2	4,3	0	0
Južna Dubrava	16,7	4,2	10,4	20,8	20,8	8,3	0	18,8	0	0
Savica	18,4	5,3	18,4	26,3	21,1	2,6	0	5,3	2,6	0
I. Hrvatska	24,5	0	12,2	18,4	22,4	10,2	0	10,2	2	0
Kalinovica	8,9	0	4,4	13,3	28,9	2,2	4,4	17,8	15,6	4,4
Savski Gaj	4,2	0	22,9	31,3	16,7	4,2	4,2	2,1	8,3	10,4
Laščina	14	6	10	14	14	2	16	10	12	2
Sjeverna Dubrava	12,5	0	3,1	15,6	34,4	5,2	1	18,8	9,4	0

(C kor. = 0,704 — veoma jaka veza zona i zanimanja)

Najviše umirovljenika ima u »elitnim« zonama: 35,6% u Cvjetnom Naselju, 27,3% na Šalati i 22,1% na Pantovčaku. (Oni nisu naznačili svoje bivše zanimanje.)

Uz zanimanje stanovnika nužno je vezati njihove prihode. Najveći broj domaćinstava ima dohodak do 3000 dinara: 29,1% ili 268; zatim do 2000 dinara: 26,8% ili 247; dohodak domaćinstva do 5000 dinara ima njih 16,8% ili 155. Ostale su veličine slabo zastupljene (tabela 2).

U Dragonošću, Horvatima, Brezovici, St. Španskom, znatan je postotak ispitanika bez stalnih mjesečnih prihoda: 46,7% (10%, 12,5% i 20,8% su zemljoradnici).

Do 1.000 dinara dohotka znatniji postoci mogu se naći unutar zona Dragonožec -13,3%, Hrvati -20%, Brezovica -15%, Savica -15,8%, te Kalinovica -15,6%.

Dohodak do 2000 dinara je više zastupljen u zonama Horvatima, St. Španskom, D. Vrapču, J. Dubravi, Savici, Bukovcu, Kalinovici, Savskom Gaju.

Dohodak do 3000 dinara imaju najviše oni u zonama Kozari Bok, Šalata, Pantovčak, I. Hrvatska, Laščina, S. Dubrava.

Do 5000 dinara dohotka imaju najviše obitelji unutar zone u Cvjetnom Naselju, Tuškancu. U zonama gdje su dohoci u najvećem broju do 3000 ili do 5000 dinara, oni drugi, odnosno do 5000 odnosno 3000 dinara odmah slijede.

Dohodak do 7000 dinara nigdje ne prevladava, ali ipak postoji u Cvjetnom Naselju -11,1%, Pantovčak -10,5% Bukovac -12%, Tuškanac -10%, te Laščina -10%.

Prema ovim se podacima treba odnositi s određenom rezervom, jer su ispitanici uvijek sumnjičavi kada je riječ o traženju ovakvih »nezgodnih« podataka.

Sve »elite« zone kreću se u rasponu od 2000 do 5000 dinara prihoda, dok ostale osciliraju, mada u znatnom postotku također postižu te prihode. U tom rasponu kreću se i D. Vrapče, I. Hrvatska, Kalinovica, Savski Gaj, Laščina, Sjeverna Dubrava.

Po ovim podacima ne bismo mogli utvrditi oštru granicu između naših »bogatijih« i »običnih — siromašnijih« zona. Anketa nije mogla prodrijeti iza podataka, odnosno ne može odgovarati za njihovu istinitost. Također nismo ispitivali ekstra-zarade izvan radnog vremena, odnosno ne znamo da li su ih ispitanici uključili u svoje odgovore. Ukrštanja s brojem članova obitelji daju daleko realniju sliku stvarnog stanja, mada se pokazalo da siromašnije zone nešto *malo* tendiraju prema većem broju članova obitelji.

Što se tiče vrste stambene izgradnje, prizemnice dominiraju u svim zonama, dok u »elitnim« naseljima ima najviše jednokatnica. Između ostalih vanjskih karakteristika kuća ne pokazuju se razlike po zonama.

Kuće u »elitnim« zonama veće su po kvadraturi nego u ostalim zonama; one imaju i nešto više prostorija, ali u njima ne žive članovi samo jedne obitelji, već više njih. Kvadratura kuće raste s dohotkom obitelji. Pitanja o prijašnjoj i sadašnjoj cijeni kuće »podbacila« su, pa se ne možemo osloniti na prikupljene podatke, a besmisleno ih je i ukršati. Stoga se u ovakvom slučaju oslanjamo na rezultate metode promatranja. Veliike razlike u kvalitetu, vrijednosti, lokaciji i okolišu kuća veoma su dobro uočljive, te potvrđuju našu podjelu na »elitne« i »ostale« zone.

Tabela 2

Dohodak obitelji prema zonama stanovanja

Zone	0	Nema stalan dohodak	Do 1000 dinara	Do 2000 dinara	Do 3000 dinara	Do 5000 dinara	Do 7000	Do 10.000 dinara	Preko 10.000 dinara
Dragonožec	3,3	46,7	13,3	10	6,7	20	0	0	0
Horvati	0	10	20	63,3	3,3	3,3	0	0	0
Brezovica	2,5	12,5	15	40	27,5	2,5	0	0	0
Kozari Bok	2,2	2,2	7,9	30,3	51,7	4,5	0	1,1	0
Staro Špansko	2,1	20,8	6,2	35,4	20,8	6,2	6,2	0	2,1
Donje Vrapče	8,7	0	8,7	34,8	32,6	15,2	0	0	0
Cvjetno Naselje	4,4	0	2,2	17,8	24,4	33,3	11,1	6,7	0
Šalata	4,5	4,5	9,1	15,9	27,3	25	9,1	2,3	2,3
Pantovčak	16,3	0	5,8	18,6	26,7	17,4	10,5	4,7	0
Južna Dubrava	0	4,2	6,2	39,6	31,3	14,6	2,1	0	2,1
Savica	7,9	0	15,8	34,2	28,9	5,3	0	2,6	5,3
I. Hrvatska	10,2	0	14,3	26,5	28,6	20,4	0	0	0
Bukovac	4,0	2,0	10	28	24	20	12	0	0
Tuškanac	2,5	7,5	7,5	2,5	27,5	37,5	10	5	0
Kalinovica	11,1	0	15,6	26,7	20	22,2	2,2	2,2	0
Savski Gaj	6,2	4,2	12,5	31,3	29,2	16,7	0	0	0
Laščina	12	4	2	12	34	26	10	0	0
Sjeverna Dubrava	10,4	2,1	5,2	26	35,4	17,7	2,1	1	0

 $\chi^2 = 422,915$; $C = 0,561$; $c \text{ kor.} = 0,569$ izražena veza.

Ako rezimiramo »tvrde« pokazatelje, možemo izvesti zaključak da *ovo* istraživanje, na ovom uzorku, u vrijeme istraživanja dosta jasno potvrđuje da postoji podjela na bolje opremljene i slabije opremljene zone, kojima odgovaraju kvalitetnije i lošije nastambe, kojima odgovara različita socijalna struktura. Međutim, podatke o dohocima stanovnika zona i vrijednostima kuća ne možemo sa sigurnošću interpretirati.

Za našu specifičnu društvenu situaciju bitno je kritički ustvrditi da u »elitnim« zonama ne žive radnici već službenici i obrtnici, a da sav teret mukotrpne izgradnje »krova nad glavom« i života u paraurbanim uvjetima pada na leđa radnika.

Način gradnje uglavnom je kombiniran. U »elitnim« zonama ima više nasljeđenih kuća, a veći je i broj onih koji su izgradnju sami platili izvođaču, dok je u ostalim zonama češća pomoć rođaka, susjeda i prijatelja.

Sredstva kojima je kuća građena pritječu iz različitih izvora. Prodaja imovine i nasljeđe sreću se samo u »elitnim« zonama. U Dragonošću 30% sredstava pritječe od zarada u inozemstvu. Druge razlike među zonama nisu značajne. Najčešća sredstva za izgradnju jesu uštedevine, zarade, pozajmice (u elitnim zonama nema pozajmica), dok su krediti začuđujuće rijetki.

Na pitanje — koliko ste godina gradili kuću? — velik broj ispitanika nije uopće odgovorio. Ako oduzmemo one koji kuću nisu gradili, razlike po zonama svejedno nisu značajne. Dužina gradnje najčešće traje 5 i više godina. Pregradnja i nadogradnja također ne pokazuje vezu s podjelom na »elitne« i ostale zone.

Donekle su nas iznenadili razlozi za gradnju kuće. I u »elitnim« zonama nalazimo odgovore da je to bio jedini način da se riješi stambeni problem. Zaista, društvo ne nudi tako luksuzne stanove kao što to mogu biti individualne kuće.

Tabela 3

Posjedovanje dozvole za gradnju kuće po zonama

	Počeli bez dozvole — kasnije dobili (u %)	Završili bez dozvole (u %)
Cvjetno Naselje	—	—
Šalata	—	—
Pantovčak	4,7	—
Bukovac	10	4
Tuškanac	7,5	0
Dragonožec	20	36,7
Horvati	—	36,7
Brezovica	—	17,5
Kozari Bok	12,4	64,0
Staro Špansko	14,6	6,2
Donje Vrapče	13	30,4
Južna Dubrava	18,8	6,2
Savica	13,2	39,5
I. Hrvatska	2	6,1
Kalinovica	8,9	4,4
Savski Gaj	10,4	6,2
Laščina	26	8
Sjeverna Dubrava	14,6	3,1

I nezadovoljstvo prijašnjim stanjem također se može dvojako tumačiti: stvarnim lošim stanjem, ili porastom potreba i mogućnosti. U svim »elitnim« zonama istaknuta je želja za vlastitom kućom.

S obzirom na probleme s institucijama koje su povezane s procesom gradnje individualne kuće, posebno sa Skupštinom grada i građevinskom dozvolom koju ona daje, podaci pokazuju da su stanovnici »elitnih« zona bez iznimke imali sređena dokumenta, dok su stanovnici ostalih zona počinjali gradnju bez dozvole, pa su često i kuću bez njih završili.

Sa Skupštinom grada probleme su imali upravo oni stanovnici koji su kuće gradili bez građevinske dozvole. Posebno mjesto u koncentraciji problema zauzima Kozari Bok — radničko naselje koje je godinama »muku mučilo« da bude priznato ne samo kao dio grada već i kao naselje koje uopće *postoji*.

Koje su posljedice gradnje kuće na zadovoljavanje ostalih potreba, s obzirom na slojnu pripadnost?

Iz nejednakosti pojedinih zona u prostoru grada Zagreba očekujemo da proizlaze i neke razlike u stavovima, potrebama i željama njegovih stanovnika.

U ocjenjivanju nedostataka individualne izgradnje nema bitnih razlika, osim što se u »elitnim« zonama problem infrastrukture tako reći uopće ne spominje. Iz ankete mjesnih zajednica vidljivo je da »elitne« zone odista nemaju problema s infrastrukturom.

U ocjenjivanju prednosti individualne izgradnje ocjene su slične, s tim da u »elitnim« zonama ponovo izostaje jeftinoća gradnje kao faktor, što je posve razumljivo.

U izboru lokacije nema značajnih razlika, osim što je u siromašnim zonama više onih koji nisu imali drugog izbora, a u »elitnim« zonama onih kojima se svidio kraj. Na pitanje — zbog čega žele ostati u zoni u kojoj žive, jer ogromna većina to želi, ispostavilo se da sve »elitne« zone na prvo mjesto stavljaju »prednosti prirodne okoline«, a ostale zone ističu rođenje, naviku, ili zadovoljstvo postojećim stanjem. Postoci ovdje nisu veliki jer velik broj ispitanika jednostavno nije naveo nikakve razloge toj želji.

U svojim slobodnim odgovorima o ocjenama problema oko individualne izgradnje stanovnici siromašnijih zona su mnogo žučljiviji, pogođeniji i češće govore o vlastitim problemima. Stanovnici »elitnih« zona postavljaju se na općenitiju razinu i daju prijedloge za rješavanje problema individualne stambene izgradnje kao takve. Njih, naravno, daleko manje pritišću vlastiti problemi.

Razumljivo je što bez razlike preferiraju individualno stanovanje. Oni smatraju da opća društvena politika mora biti usmjerena na ravnopravno razvijanje obaju načina stanovanja — i kolektivnog i individualnog, s tim da ljudi imaju pravo izbora, u njihovu slučaju porodične kuće umjesto stana u kolektivnoj zgradi.

Podaci koji govore o uvjetima gradnje pokazuju neke razlike u korist stanovnika »elitnih« zona. Oni su imali manje problema oko gradnje, bilo nevhanih, bilo oko dokumenata, bilo oko infrastrukture.

Razlike u stavovima i željama stanovnika različitih zona svakako postoje, no one su statistički manje značajne od razlika u »tvrdim« podacima. Među-

tim, njihova je interpretacija daleko složenija i suptilnija. Isti se odgovori najčešće mogu dvojako tumačiti, a mora se uzeti u obzir i visoka apstinencija ispitanika da o nekim problemima otvoreno govore.

III. ZAKLJUČAK

Naše istraživanje potvrđuje da u vrijeme istraživanja i u ispitivanom uzorku zaista postoji socijalna segregacija u zagrebačkom prostoru. Postoje naselja radnika i seljaka koji žive u lošijim kućama i insuficijentnim infrastrukturnim i društvenim uvjetima, kao i zone službenika i obrtnika koji žive u kvalitetnijim kućama i bolje opremljenim naseljima kao cjelinama.

Deprivilegirani slojevi imaju više problema oko gradnje, pa u otvorenim pitanjima izražavaju nezadovoljstvo svojom situacijom: »Samo znam da u gradu ima puno drugova koji imaju jednog do tri stana dok stotine radnika nema ni barake« (ispitanik iz Kozari Boka) »... Skupština grada je nekim ljudima dala da podignu dvokatnicu, a drugi moraju živjeti u prizemnicama bez kupaonice i slično. To je velika nepravda. Odnosi prema svim ljudima nisu jednaki. Veze i mito igraju presudnu ulogu. To je velika sramota za one koji upravljaju ovim društvom« (ispitanik iz Savskog Gaja).

Praktičnu pouku ovoga istraživanja, uz sistematizaciju i neznatne korekcije, najbolje su izrekli sami građani, a mi smo je uputili planerima grada.

Teoretski doprinos inače, daleko »tanji« i diskutabilniji, zajedno sa rezultatima tolikih drugih i u drugim poljima izvršenih istraživanja, potvrđuje analize koje ustanovljavaju postojanje socijalne segregacije u našem društvu.

1) Stambeni problemi, i iz toga proizašla lavina individualne izgradnje, posljedica su globalne i parcijalne politike urbanizacije — industrijalizacije (stihijske kao i megalomanski planirane), te s njom usko povezane jednodimenzionalne i jednosmjerne politike deagrarizacije.

Nikakva stambena politika nije u stanju pratiti potrebe ljudi doseljenih u metropolu. Po zadacima iz djela studije o ekonomskim aspektima problema, vidi se da broj stanovnika u Zagrebu svake godine raste prosječno za 15 000 stanovnika ili 5 000 porodica. Dvije trećine od toga čine imigranti. (Inače 15 000 stanovnika nemaju mnoga naselja u Jugoslaviji koja svrstavamo u gradska!). Megalomanska, metropolitanska urbanizacija koja zapostavlja simultanu urbanizaciju ostalog naseljenog prostora mora rezultirati u krizi grada.

2) Najveće mase stanovništva dolaze izravno iz sela i seljačkog su porijekla. One u gradu dobivaju zaposlenja s najnižim kvalifikacijama i čine našu mladu radničku klasu. Uz niske dohotke i brojnost obitelji, prate ih i stambeni problemi. Stoga one snose koliko teret deagrarizacije toliko i teret urbanizacije. Društvena promocija iz seljaka u radnike ne oslobađa ih tereta razvoja. Deprivilegirani slojevi ili klase, koji u društvu trpe raznovrsnu segregaciju, prostorno su također grupirani i žive u deprivilegiranim uvjetima. Jednako su tako grupirani i članovi privilegiranih slojeva koji žive u izdvojenim »elitnim« zonama.